

ANDREJ MRÁZ

A KRITIKAI REALIZMUS A SZLOVÁK IRODALOM FEJLŐDÉSÉBEN

Tisztelt Akadémikus Elvtársak, kedves Jelenlevők, Elvtársak és Elvtársnők!

Meghatódottság fog el, amikor előadásomat megkezdem. Az az egyszerű és ma természetesnek mondható tény, hogy ma itt előadást tarthatok, ékes bizonyítéka azoknak a kapcsolatoknak, amelyek nemzeteink között fennállnak és tovább fejlődnek. Meg vagyok győződve, hogy ilyen munkával jóvá tesszük mindazt a rosszat, mindazt a téveset és gyűlölködést, ami bennünket a korábbi társadalmi rendszerekben elválasztott. A népi demokratikus Magyarország és a népi demokratikus Csehszlovákia — szövetségben a Szovjetunióval, valamint a többi népi demokratikus országgal testvéri együttműködésben — építi ma jelenét és jövőjét.

Tudom, hogy a nyelvükön elmondott előadásomban vannak hibák. Kérem ezek elnézését. Nemesak technikai okokból látszott kívánatosabbnak magyarul előadnom, vagyis azért, hogy a fordítással, tolmácsolással ne forgácsolódjék szét a figyelem. Sokkal lényegesebb indokok kívánták így. Úgy gondolom, hogy bár sok fogyatékosága van magyarul mondott előadásomnak, mégis legjobb kifejezője annak a jószándéknak, hogy mindenben megértsük egymást és közelebb kerüljünk egymáshoz.

*

Előadásom tárgya: a kritikai realizmussal kapcsolatos kérdések a szlovák irodalomban. A kritikai realizmus jelenségeinek az egyes nemzetek irodalmában bonyolult és hosszú múltjuk van. Történetük összefügg az osztálytársadalmak, különösen pedig a kapitalizmus belső ellentmondásainak kiéleződésével. Megvilágításukhoz szükséges, hogy szoros kapcsolatban tárgyaljuk a többi — egykorú — irodalmi törekvések megnyilvánulásaiival. A közép-európai népek irodalmában is már a feudalizmus idejében találkoznak több olyan jelenséggel, amelynek elemei a kritikai realizmus jellemző vonásai. A mi irodalomtudományunkban egyre többen vetik fel az utóbbi időben azt a kérdést, hogy például mit lehet kritikai realizmus jegyeiként, alkotó elemeiként elfogadnunk a népi kultúrából, annak haladó társadalmi tartalmából és

sajátos realista módszereiből: természetes, hogy „sui generis” kritikai realizmusra gondolunk. Hasonló kérdések merülnek fel a burzsoázia megjelenésének idejéből származó irodalmi alkotásokban, amelyek kifejező eszközein érzik még a klasszicizmus ábrázolási módszere, — valamint a forradalmi romantizmus korszakában keletkezett irodalmi alkotásokban, amelyekben már sok realista elem is van. Persze, a kritikai realizmus a szlovák irodalom fejlődésében is csak a XIX. század vége felé és a XX. század elején lett uralkodó irodalmi irányzattá — akkor, amikor a kapitalizmus nálunk is átnőtt imperialista szakaszába. Részben erre az irányzatra építenek irodalmunkban 1918 után is, bár jóval kisebb mértékben, hiszen az irodalmi fejlődés további, minőségileg új korszakának kifejezői, ábrázoló törekvései már a szocialista realizmushoz vezetnek.

Az egyes nemzeti irodalmak kritikai realizmusában találunk olyan lényeges vonásokat is, amelyek közösek a többi irodalommal, de vannak sajátos nemzeti vonásai is, amelyek egész sor konkrét társadalmi, politikai és irodalmi mozzanat eredményei. Nincs most időnk arra, hogy ezen a helyen részletesen kifejtjük, hogy alakult ki a szlovák irodalom a XIX. században, és milyen főbb célkitűzések szolgálatában állt.

A haladó szlovák burzsoáziának — megjelenése óta több irányban kellett harcot folytatnia és harcaiban szövetségest keresnie. Antifeudális magatartása a Ludovít Štúr által vezetett nemzedék törekvéseiben csúcsosodott ki, és leg-erőteljesebben az 1848/49-es forradalmi események előtti évtizedekben nyilvánult meg. A szlovák polgári értelmiség e csoportja nem támaszkodhatott sem a közép-, sem a kismemességre, mert ezek átálltak a magyar uralkodó osztály oldalára, de nem támaszkodhatott a nagyobb számú, gazdaságilag és politikailag fejlettebb polgárságra sem, mert a várcsok lakosságának többsége nem szlovák volt, a szlovákajkú polgári réteg egyébként is lassan fejlődhetett. Így a Štúr-nemzedék legbiztosabb támasza a falusi nép maradt, amely legnagyobb részben még jobbágysorban élt, s amely a jobbágyság eltörlése után a fokozódó szociális elnyomásnak volt kitéve.

Ilyen körülmények között kristályosodtak ki a szlovák értelmiség törekvései saját társadalmi szükségleteivel és a szomszédos népekkel kapcsolatban is. A szlovákság burzsoá nemzetté való kialakulásának folyamatában fontos szerepet játszott a szláv kölcsönösség eszméje, és különösen a régi, sokoldalú és szoros kapcsolat a cseh és szlovák szféra között. A fejlődő, fiatal szlovák burzsoázia politikai, nemzeti és osztálytörekvéseivel a XIX. század végétől kezdve összeütközésbe került a magyar uralkodó osztály érdekeivel, mert ez az uralkodó osztály hegemoniája biztosítására törekedett az egész régi Magyarországon. Ez az összeütközés állandóan fokozódott, és sokoldalúan befolyásolta a kapitalizmus korszakában az egész szlovák fejlődést. Nyilvánvaló, hogy erősen éreztette hatását az irodalom területén is.

E tényezők következtében azoknak a kérdéseknek a középpontjába, amelyekre a haladó szlovák irodalom volt a kifejezője, két mozzanat került, — elsősorban : harc a régi társadalom elhaló erői ellen, és ezzel szerves egységben — harc a nemzetiségi elnyomás ellen. — Már 1830-tan megjelent Szlovákiában Ján Chalupka színműve, a Kocúrko, amelyben a szerző szatirikusan ábrázolt harci helyzetekben leplezte le a mágnások haladásellenes magatartását a szlovák életben, és ugyanakkor élesen elítélte a denacionalizációs törekvéseket, melyek nagy mértékben rombolták a szlovák polgárság körében is. Chalupka példáját, a valóság művészeti ábrázolását több kortársa követte, s ami igen jellemző, legtöbbször humorisztikus-szatirikus alkotásokban. Nem egy vonatkozásban már a realista ábrázolási mód győzelmét szolgálták irodalmunkban, áthatotta őket a harci lelkesedés és a bíráló szellem pátosza.

A szlovák burzsoázia harca a szociális és a nemzeti elnyomás ellen azonban roppant bonyolult folyamat volt, sokszor válságba került, nem egy ügyben tanácstalanná tette intelligenciánkat. Ennek megvilágítására elég most hivatkoznunk a szlovák nemzet képviselőinek részvételére az 1848/49-es eseményekben, amikor is alapvető szociális és politikai célkitűzéseik irányával ellentétben végül is úgy döntöttek, hogy nemzetük jogait azzal a császári Béccsel szövetkezve igyekeznek biztosítani, amely a birodalom polgári forradalmának demokratikus erői ellen harcolt. A szlovák felszabadító mozgalom többször esett hasonló ellentmondásokba. Ezek az ellentmondások, amelyek egyébként a szlovákoknak a régi magyarországi helyzetéből következtek 1918 előtt, megvannak irodalmunkban — különösen annak a kritikai realizmushoz tartozó részében.

Azok a kísérletek, amelyek a burzsoá társadalmi viszonyok alapján modus vivendi-t próbáltak kialakítani a Habsburg-monarchia egyes nemzetiségei között, irreálisaknak, megvalósíthatatlanoknak bizonyultak. Erre vall az 1867-i osztrák-magyar kiegyezés is. A kiegyezéssel két nemzet uralkodó osztálya akarta megosztani egymás között a hatalmat és közösen felszámolni mindazt, ami árthatott volna osztályuralmuknak. A kormány politikájának az az iránya, amely 1867 után megszilárdult, nagyon érzékenyen érintette a szlovákság létének minden területét. Elvette a szlovákság kulturális intézményét, a Matica Slovenskát, megfosztotta iskoláitól, meggyengítette és tanácstalanná tette politikai törekvéseiben, gátolta gazdasági fejlődését, kiszákmányoló kapitalista rendszerével pedig még nagyobb nyomorba döntötte a falu népének széles tömegeit is. Ezekben az években a szlovák irodalomban is visszaesést tapasztalhatunk. Az irodalom az előző korszak célkitűzéseit vulgarizálta, megerősödött benne a kispolgári didaktikus-pszeudoromantizmus. Igaz, ugyanakkor hajtotta már csírát a szlovák irodalmi élet fejlődésének az az új korszaka, amely a realista ábrázolási mód felé mutatott, s amelyhez elérkezett a nyolcvanas évek elején, amikor uralkodó ábrázolási móddá vált

Mostani fejtegetésünk keretében nincs lehetőség arra, hogy teljesebben és több oldalról megvilágítsuk azokat a tényezőket és kérdéseket, amelyek megszabták a szlovák irodalomtörténet e korszakának jellegzetességét, hogy ismertessük azt a korszakot, amelyet hagyományosan az irodalmi realizmus korának nevezünk. Csak néhány olyan megállapításra szorítkozhatunk, amely legszorosabban összefügg ezzel a tárgykörrrel. E rendkívül nehéz körülmények között, az olvasók minimális száma mellett, akik inkább nemzeti okokból, mint irodalmi igényük miatt érdeklődtek a hazai irodalom iránt, — a szlovák irodalom — főleg minőségileg — nagymértékben fellendült. — Bizonyára azért is következett be ez a fellendülés, mert az irodalom mégiscsak szabadban fejlődhetett, mint a nyilvános ténykedés bármelyik másik területe. A múlt század hetvenes éveitől kezdve a szlovák irodalmi élet tervszerűen gyarapodott az európai irodalom realista elemeivel, mindenekelőtt a cseh és az orosz irodalom közvetítésével. Ezeket az elemeket tovább fejlesztette úgy, hogy felhasználta az előző kor haladó hagyományait és a népi kultúrát is, és mindezt összhangba hozta a szlovák élet korabeli szükségleteivel. Meg kell mondanunk, hogy az irodalomnak e haladó szárnya mellett volt reakciós törekvések képviselő szárnya is. Az idetartozó írók a polgári realizmushoz való csatlakozás árca alatt az irodalomelméletben és gyakorlati munkásságukban is, — összhangban ideológiai orientációjukkal — gátolták a szlovákságot abban, hogy levetkőzze a régit és elsajátítsa az újat, a haladót. Ebből a szempontból az értelmiség egy kisebb rétegére igen nagy hatása volt Svetozár Hurban Vajanský-nak, a költőnek, prózaírónak, művelt irodalomtudós-nak, jelentékeny publicistának, a nemzet harcosának.

Bármilyen nagy tekintélynek örvendett is négy egész évtizeden át V a j a n s k ý irodalmi életünkben és ideológiánkban, irodalmi életünk mégsem az ő irányítása és elgondolása alapján fejlődött. Vajanský a kozmopolita értelmiségi típusa volt, aki azokban a hagyományokban nevelkedett fel, amelyekben a vidéki értelmiség élt. (Jozef M. Hurbannak, Ľudovít Štúr legaktívabb munkatársának a fia volt.) Vajanský az orosz cárizmus, valamint az orosz reakciós politikai és ideológiai csoportok felé való fanatikus orientálódásban látta a szlovák nép létének biztosítékát. A szlovák irodalomban nemcsak kijelentésszerűen, hanem szakszerűen és mély megértéssel is propagálta az orosz realista irodalmat, viszont azzal a reakciós ideológiával interpretálta, amely áthatotta egész munkásságát, főként novelláit és regényeit. Lelkesedett kortársai elképzeléseiről a szlovákság sorsával kapcsolatban, azonban nem vezette népét a sötétségből a fény felé.

Egészen más helyet foglalt el irodalmi életünkben P a v e l O r s z á g h - H v i e z d o s l a v. Alsó-oravai (Oravai) földműves-kurtanemes szülők gyermeke volt, aki teljesen összeforrnt népével, megértette minden törekvésében és hatalmas költői munkásságával művészi, a valóságos helyzetnek megfelelően, harciasan ábrázolta. Már a gimnáziumban, Miskolcon és Késmárkon

nemcsak hogy alaposan megismerkedett az irodalmi élettel, de átérezte költői hivatásának nagy távlatait is. Magyarul és részben németül is írt fiatalkori költői kísérletei egyebek között megvilágítják nekünk Országhnak mint irodalmi művésznek az egyéniségét is. Két-három év után, amikor költői ábrándozását egybekötötte a szlovák nép szolgálatának a vágyával, erőteljesen vallotta, hogy Petőfi-veretű költő akar lenni, hogy munkásságával nem akar elszigetelődni a társadalmi kérdésektől, ellenkezőleg, be akar hatolni azok középpontjába, irányítani és aktivizálni akarja azokat. A szlovákság helyzete a múlt század második felében és a korabeli uralkodó hivatalos ideológia sok kortársát fatalistává tette, és megingatta hitét népe erejében. A szlovák nemzeti lét megmentését kívülről várták, sokszor egyenesen az isteni igazságszolgáltatástól. Hviezdoslav összeforrott a néppel, mélyen megértette a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit, bátran szembenézett az emberiség történelmének tapasztalataival, a tudományos ismeretekkel és az irodalom nagy alkotásaival sem a reakciós nézeteknek, sem pesszimista hangulatoknak nem adta meg magát. Hviezdoslav hitt az emberben, annak győzedelmes jövőjében; idealista volt ugyan, de hitt a szociális és a nemzeti igazság győzelmében. Ez a hit hozzásegítette őt a korabeli társadalmi ellentétek megismeréséhez, és erősítette őt az ember által való kizsákmányolás elleni harcában. A szlovákság akkori helyzetének szemszögéből tüntetően jelölte ki irodalmi tevékenységének ezt a célját nemcsak azzal, hogy — Shakespeare, Goethe, Schiller, Puskin, Miczkiewicz és más szláv költők mellett — fordított Petőfitől, Aranytól is, és lefordította Madách egész Ember Tragédiáját, hanem írásaiban is a humanizmus és a baráti kapcsolatok szellemében kereste a közeledést a magyar nemzet haladó képviselővel, köztük Adyval is. Ezeket a következtetéseket kiegészítjük még azzal az adattal, hogy a magyar Kisfaludy Társaság Hviezdoslavot tagjává választotta.

Hviezdoslav nemcsak a kis szlovák irodalom viszonyai között ilyen gigantikus egyéniség, ilyen lenne ő akkor is, ha munkásságának gazdagságával és sokoldalúságával, nagy művészetével a nagy irodalmakba soroznák őt. A múlt század hetvenes éveinek közepén Hviezdoslav szülőföldjén, Alsó-Árvában telepedett le huzamosabb időre. Ezt a szegény, de hősöket szülő vadregényes vidéket ő építette ki azzá a központtá, amelyben a legnagyobb szlovák költők és drámai alkotások születtek meg, ez a vidék nevelte fel a hazai és világirodalomnak e termékeny kedvelőjét és művelőjét. Képletesen azt mondhatnók, hogy itt élt a legérzékenyebb szlovák szív, itt élt a legmélyebbre hatoló szlovák ész; itt élt az a szív, amely legjobban érezte és gondolta át és művészien fejezte ki a hazai élet ritmusát és a világesemények visszhangját. Hviezdoslavot nemcsak a favágók, a tutajosok és a terméketlen földet művelő parasztok élete ihlette, hanem epikában, lírában, drámai írásaiban a legmélyebb filozófiai és szociális kérdések is hevítették; Hviezdoslav megjelenítette történelmi múltunk világát, de vis-zatért más nem-

zetek történelmének témáihoz is, és harciasan, bátran szembeállította a múltat saját kora égető kérdéseivel. Semmi sem hiányzott ebből a költészetből a szív legszubjektívebb dobbanásától kezdve egész a világtörténelem nagy, meg-rázó eseményeiig. Az Árva megyei hegyek magányában zengte melankolikus dalát az emberről és a természetről; innen szórta elkeseredett átkait azokra a kegyelmes urakra, akik fényűző életet éltek mások véréből. Már ifjúkorában elgondolkozott a párizsi kommün jelentősége felett, és már majdnem agg volt, mikor a hagyományos szlovák ruszofilizmusra építve — megértéssel fordult az 1905-ös és az 1907-es orosz forradalomhoz, valamint I. N. Tolsztoj tanaihoz. A világháború kitörésekor hatalmas ciklusában, a Véres Szonettekben elítélte azokat, akik a vágóhídra küldték a népet.

Mindebből, amit itt most igen rapszodikusán állapítottunk meg róla, olyannak ismerhetjük meg Hviezdoslavot, mint a világirodalom nagy költőinek egyik legméltóbb társát. Benne látjuk azt a költőt, aki a kapitalizmus korszakában, amikor az imperialista szakaszába ment át, felismerte kora ellentmondásait, elítélően nyilatkozott róluk, és kiutat keresett belőlük. Bár elsősorban az egyetlen szilárd társadalmi bázisról, — a patriarchális paraszt-ságról — kiált, amelyre a mi viszonyaink között egyáltalán támaszkodni tudott, ez nem szűkítette le az egykorú társadalmi ellentétekiől alkotott szemléletét. Mindössze a jövő perspektíváinak keresésében és megsejtésében zavarta meg; e sejtéseit vallásos világnézetére is alapozta, amelyekre hatással volt az, hogy Hviezdoslav a nemzetiségi kérdést idealista módon fogta fel. Megérte még a Nagy Októberi Forradalmat is, bár talán éppen nemzeti ideológiája következtében nem lelkesedett érte olyan mértékben és értelmezésben, mint a századeleji orosz forradalomért.

Hviezdoslav szülőföldjéről, a szomszédos Jasenová-ból származott Martin Kukučín. 1860-ban született, Hviezdoslav 11 évvel volt idősebb nála. Jóllehet Kukučín nem olyan nagytehetségű és sokoldalú író, mint Hviezdoslav, mégis irodalmunk és életünk jellegzetes képviselője. Paraszt-családból származott, először falusi tanító volt. Első, kezdő irodalmi alkotásaiban 1883-tól kezdve sok vonatkozásban nemzeti irodalmunk új szakaszát, fejlődését jelentette. Kukučín fellépéséig a szlovák szépprózairás majdnem kivétel nélkül a történelemből, az idegen országok irodalmából merített, vagy esetleg a nemesek, az értelmiség, a szlovákiai városok lakóinak leírásával foglalkozott. A földművelő nép, bármennyire ellentétben van is ez a korabeli társadalmi rendszerrel, Kukučín felléptéig nem kapta meg azt a jogot, hogy az irodalomba, mint középponti kérdés kerüljön. Kukučín radikálisan szakított ezzel a hagyománnyal és felfogással. Apró karcolatokban, elbeszélésekben és novellákban reálisan és a valóságnak megfelelően kezdte ábrázolni falusi népünket, szeretettel és igazi megértéssel emelte ki annak erkölcsét, szokásait, munkáját és egyéb tulajdonságait; igen termékenyen használta ki a népnyelv kifejező eszközeit és a népi kultúra többi elemeit is. Munkássága foko

zatosan mélyült el művészeti és ideológiai szempontból is. Írásait nem annyira a pátosz, mint inkább a paraszti közösség és annak életmódjának igazi dicsőrete hatja át. Ezzel buzdítólag hatott olvasói öntudatára, megnyerte és meggyőzte őket, hogy életünk és fejlődésünk fő biztosítékát a falusi tömegekben kell keresnünk. Az írónak eme magatartásából törvényszerűen következtek írásainak társadalmi és világnézeti tanulságai. Kukučín aggodva figyelte, hogyan bomlasztja a kapitalizmus termelő erőinek és termelési viszonyainak fejlődése a falvak patriarchális képét s hogy organizmusában egyre több az erkölcsi és szociális fogyatékoság. Kritikája munkásságának abban a részében mélyül el, amelyben szembeállítja a falusi embert a városi környezettel és a nemparaszti rétegek tagjaival. Ez azokban az években kap alkotásában több helyet, amikor prágai egyetemi tanulmányai alatt megismerkedett a világirodalommal (elsősorban a cseh és orosz irodalommal, az utóbbiból fordított is, Gogol műveit), és akkor, amikor megismerkedett az új, bonyolult társadalmi rendszerrel.

Kukučín — művészeti fejlődésének eme korszakában — egyre több szkepszissel figyelte a fennálló társadalmi rendszert, ugyanakkor munkássága egy részében olyan nézetek nyilvánulnak meg, amelyek sok vonatkozásban rokonságot mutatnak az orosz narodnyikok elméletével; a kapitalizmus bomlásának következményei elől menedéket, kiutat az idealizált parasztságban, annak néhány szociális intézményében, illetve gazdasági és erkölcsi életében kerest. Amikor a kilencvenes évek első felében befejezte tanulmányait, Brač szigetére ment állásba, a horvátok közé. Innen tovább vándorolt Dél-Amerikába. Brač szigetén írogatott. Az ebből a korból származó írásainak egy részében, köztük a „Dom v stráni” („Ház a hegyoldalban”) című regényében is, amely magyarul is megjelent, erős ellenállást tanúsított a kapitalista társadalmi rendszerrel szemben, de erősödött az egyénről és a közösségről vallott idealista és utópista felfogása is. A dél-amerikai környezetről és a szlovák múltból merítő nagyobb regényeiben, amelyek 1918 után készültek, azonban már elhomályosodott a valóságról vallott reális világnézete, s tompult korábbi alkotásának bíráló éle is.

Kukučín fő érdemét irodalmunk fejlesztésében abban látjuk, hogy meghonosította benne a parasztembert, hogy sajátos művészeti és szuggesztíve ható hű képekben dicsőítette kiválóságait, továbbá abban, hogy leleplezte azokat az erőket, amelyek a kapitalista társadalmi rendszer fejlődése következtében erkölcsileg, gazdaságilag és egyébként is bomlasztották a falut. Kukučín példáját követve realista íróink figyelme mint központi kérdésre, a falusi népre terelődik. Kukučín követőinek munkásságában azonban kevesebb az idealizáló és idillizáló hajlam, ami természetes is a társadalmi viszonyok fokozódó ellentmondásai mellett. *T i m r a v a*, *T a j o v s k ý*, *J e s e n s k ý* és a többiek szélesebb kritikai realista alapon ábrázolták a kiéleződő ellentéteket. A múlt század végén az irodalmi életen kívül is széles dif-

ferenciáció következett be a szlovákság életében. Az értelmiség konzervatív részétől, amelynek képviselői lapkiadási és egyéb vállalatoknál dolgoztak Turócszentmártonban, elkülönült a fiatalok, a liberális gondolkodású, burzsoá demokrata értelmiség tábora. Ez a csoport 1898-ban lapot alapított Hlas (Hang) címen. A tábor tagjai arra törekedtek, hogy revízió alá vegyék nemcsak a politikai, művelődési, a szociális és egyéb, hanem az irodalmi kérdéseket is. Hviezdoslavból indultak ki és azon voltak, hogy az irodalmat új tartalommal töltsék meg, új módszerekkel fejlesszék tovább, és hogy jobban bekapcsolják a széles néptömegek jogaiért vívott harcba. Ebben az időben már találkozunk a szlovák ipari munkásság mozgalmának első megnyilvánulásaival is. A szlovák munkásság a régi magyarországi szociáldemokrata párt keretén belül szervezkedett, de ideológiai, kulturális fejlődéséhez és irodalma műveléséhez sok támogatást kapott a cseh munkásságtól.

Életünk és irodalmunk fejlődésének ez új szakaszában legnagyobb művészi egyéniség Božena Slančíková-Timrava író volt. Tapasztalatai és élményei majdnem kizárólag csak néhány Nógrád megyei falu életéhez kötődtek, fejlődése folyamán nagyon kismértékben művelhette magát irodalmilag, mégis, — ez az ösztönösen dolgozó, nagy megismerő, gondolkodó és alkotó művészi képességgel megáldott író — olyan tényekre volt képes rámutatni szűk környezet-ábrázolásában, amelyek nem egy vonatkozásban tipizáltak, és rámutattak az egész szlovák nemzeti problematikára, különösen ami a parasztember egyéni és közösségi tulajdonságait, és ami a vidéki értelmiségünknek társadalmunkban elfoglalt helyzetét illeti. Timrava kérelhetetlenül felfedte kora beteges és korhadt jelenségeit. Bíráló, ösztönös és dogmamentes irodalmi alkotásának módszere, amelyet Engels Balzac írásában talált meg, és amelyet Lenin Tolsztoj munkásságának elemzésével világított meg, lehetővé tette számára, hogy megteremtse a szlovák irodalomban a művészileg is legharcosabb kritikai realista társadalmi ábrázolást. Még fejlődésének későbbi szakaszában, amikor egyre inkább magáévá tette a szlovák értelmiség hivatalos világnézetét, sem kisebb éleslátással tárta fel viszonyaink objektív igazságát, bár számára ez sokszor keserűséget, fájdalmat és meg nem értést eredményezett. Következetes maradt magához „Záplava” („Áradat”) című elbeszélésében is, amelyben kérelhetetlen igazságérzettel ábrázolja, hogyan fogadta a szlovák falvak népe a magyar tanácsköztársaság hadseregét 1919-ben; ilyen volt Timrava az első világháború alatt és a München előtti csehszlovák köztársaság idejében írt műveiben is.

Mai irodalomtudományunk Hviezdoslav és Timrava munkássága mellett — a Štúr-nemzedékhez tartozók irodalmi munkásságán kívül —, legtöbbször Jozef Gregor Tajovský és Janko Jesenský írásait értékeli. Igen sok szempontból más típusok, mint az előttük élő írók. Jesenský a kispolgári társadalom ironikus és szatirikus írója volt. Élete vége felé elszántan harcolt a fasizmus ellen. Művészete bonyolult, műveltsége

nagyfokú volt. T a j o v s k ý t viszdnt a falusi ember erkölce, a falu nyomorának teljes átérzése hatotta át, lázadt az igazságtalan társadalmi rendszer ellen, megismerve annak osztálygyökereit is. Karcolataiban sok-sok bizonyítékerejű ténnyel határozottan megvilágította korának ellentmondásait. Mély együttérzéssel fordult a kizsákmányoló társadalmi rendszer áldozatai felé. Tajovský érdeme, hogy elsőnek honosította meg a kritikai realizmust a szlovák drámaírásban, amely színházművészetünk fejletlensége, és az egész szlovákság társadalmi helyzete miatt elmaradt az irodalom többi ága mellett.

1918 után a reális ábrázolásra való törekvés visszaesett a szlovák irodalomban is. Szlovákia igen gyorsan és sokoldalúan alkalmazkodni akart a gyors fejlődés kapitalista viszonyaihoz. Ez visszatükröződik a kor irodalmi életében. A szlovák irodalom az új viszonyok között pótolni akart mindent, amit elmulasztott és nagy becsvágygal, — igaz, rendszertelenül — minél többet akart meríteni a világháború hanyatló irányzataiból. Emellett az első világháború előtti kritikai realisták kis csoportja tovább fejlesztette és mélyítette munkásságát, különösen Timrava és Jesenský, sőt csatlakozott hozzájuk néhány fiatal új író is. Ebben az időben kezdett kialakulni — már 1945 előtt — a szocialista realista ábrázolási mód, amelyet főleg P e t e r J i l e m n i c k ý és F r a ň o K r á l művei képviselnek.

Nem tartozik ennek az előadásnak keretébe az a feladat, hogy megvilágítsuk a kritikai és szocialista realizmus kapcsolatait a szlovák irodalomban.

Igen tisztelt Elvtársak, iparkodtam irodalmunk néhány kérdését megvilágítani, főleg annak azon szakaszait, amelyek jellemzőek a kritikai ábrázolási törekvésekre. A kérdéseknek csak egy részét érintettem, és csak vázlatosan mutathattam rájuk, sok más fontos módszertani és tájékozó jellegű problémát mellőznöm kellett. Bizonyára tanulságos lett volna összevetni a szlovák irodalom problémakörét más nemzeti irodalmakkal, elsősorban a csehvel, amelyhez sok kapcsolat köti, de az oroszsal is, amely nélkül egyszerűen lehetetlen megvilágítani a szlovák irodalom fejlődésében a sajátos kritikai realista ábrázolási törekvéseket, s végül igen időszerű lett volna ezen a helyen szélesebb alapon legalább vázolni, hogyan hatott a magyar irodalom a szlovák irodalom fejlődésére, amelyet közelebbről ismertek íróink is és az olvasóközönség is abban a korszakban, amelyre megjegyzéseink vonatkoznak. A szlovák irodalomtörténet sok kérdését nem lehet helyesen és teljesen megvilágítani anélkül, hogy párhuzamba ne állítsuk vele a magyar irodalmat. A magyar és a csehszlovák irodalomtörténelemek közös erő kifejtésével, fennálló kölcsönös jó kapcsolataink szellemében, a marxista irodalomtudomány módszereivel — bizonyára már a közeljövőben eredményesen megkezdhetjük ezt a munkát is — azzal a célkitűzéssel, hogy állandóan erősödjenek és elmélyüljenek ma is, a jövőben is a magyar és a csehszlovák irodalmi kapcsolatok.

HOZZÁSZÓLÁSOK

SZIKLAY LÁSZLÓ

Kedves Elvtársak!

Hálás köszönetet kell mondanunk Mráz akadémikus, professzor elvtárs szép előadásáért. Meg vagyok győződve róla, hogy szavai mindnyájunkra igen mély hatással voltak: közel hozták hozzánk annak a nemzetnek az irodalmát, amellyel évszázadokon át együtt éltünk jóban-rosszban, amelytől csak uralkodó osztályaink sajátos hatalmi törekvései választottak el viszonylag rövid időre s amellyel most egy táborban, vállvetve építjük a jobb, szebb világot: a szocializmust. Mráz professzor elvtárs előadásából a szlovák irodalmi fejlődésnek egyik igen fontos korszakáról nyerhettünk alapos, kimerítő képet. Arról a korszakról, amikor a szlovák írók — ha népe javát akarta — egyszerre két fronton kellett küzdenie: a társadalmi és a nemzetiségi elnyomás ellen kellett felemelnie a szavát. A konzervatívok, akik részben csak a múlt örökségéből éltek, élükön Svetozár Hurban Vajanský-val, az irrealitások talaján keresték nemzetük elnyomására a megoldást. A reális megoldásra azok mutattak rá, akik népükkel forrtak össze s népük életének, derűjének és gondjainak, vidámságának s az elnyomás okozta nagy szenvedéseknek az ábrázolásával vitték előre a szlovák irodalom fejlődését. Hviezdoslav, Kukučín és Timrava arcképe, Tajovský és Jesenský munkásságának rövid rajza méltán sok gondolatot ébreszthet a magyar irodalomtudomány művelőiben, sok tennivalóra vezethet rá. Hviezdoslav gazdag költészete, Kukučín derűs, kissé idealizált, a sajátos szlovák levegőt mégis oly erősen magából lehelő faluképe, Timrava kérérlhetetlenül szigorú parasztábrázolása és bírálata, Tajovský novellái, drámái, Jesenský szatírája a kispolgárokról — valljuk be — igen sokunk számára idegen világ ez, amellyel minél sűrűsebben meg kellene ismerkednünk.

Irodalomtudományunk eddig nem foglalkozott sokat, legalábbis nem foglalkozott eleget a szlovák irodalommal. Sokat emlegettük ugyan, hogy vannak kapcsolataink; egyes korok közös magyar-szlovák mondanivalójának és tematikájának néhány ténye lassan átment irodalomtudományunk köztudatába. De azt még mindig nem tudatosítottuk eléggé, hogy éppen a két nemzet haladó szellemű irodalmának sok közös vagy legalábbis hasonló mondanivalója és témája következtében a magunk irodalmának a kutatása, megismerése is könnyebb és alaposabb, ha ismerjük a szlovákokét. Például mennyivel elmélyültebbek volnának ismereteink a XVI—XVII. század históriás énekeiről, vagy a kuruc költészetről, ha behatóbban foglalkoztunk volna a szlovák irodalomtörténetnek ezzel a területével, ha ismernők eredményeit. Persze, kölcsönös a dolog: a szlovák irodalomtörténeti kutatást is megkönnyíti, ha művelője járatos a magyar irodalomban.

Ezért volna arra szükség, hogy minél több ponton és minél intenzívebben tárjuk fel a pozitív kapcsolatokat a két irodalom között. Igaza van Mráz professzor elvtársnak: dobjuk sutba a sok meg nem értést, a nemzetiségi villongások szomorú emlékeit. Azok arra valók, hogy tisztán lássuk: hová vezetett az uralkodó, illetőleg a kizsákmányolásra törő társadalmi osztályok

politikája. Minél jobban, minél alaposabban tisztítjuk le a feledés porát múltunk pozitív kapcsolatairól, annál tisztábban fog előttünk állni, hogy azok az írók, akik igazán a nép érdekeit képviselték, mindig megtartottak valamit a közös múltból, a két nép közös felszabadító harcainak emlékeiből, mert nem misztikus ködvilágra, hanem a magyar és szlovák nemzeti-népi valóság talajára építettek. Mily remek példa erre éppen Ján Chalupka, az első jelentős szlovák drámaíró, a múlt század harmincas éveiben. Mráz professzor előadásában említette a szlovák kisvárosról készült szatirikus vígjátékát: a Kocúrkovo-t, ahol a felfelé törtető, talmi csillogásra vágyó kispolgárt az író azzal is gúnyolja, hogy minden áron az „urak nyelvén”: magyarul akar beszélni, még akkor is, ha nem tud jól. Ez a kép reális, mert ebben a korban a szlovák kisvárosban ismerős volt a derék csizmadiának, Tesnošil-nak ez a figurája. De ugyanez a Ján Chalupka írt egy magyar nyelvű vígjátékot is: *A vén szerelmes, avagy a torházi négy vőlegény* címmel. Emlegettük ezt, benne van a szlovák irodalomtörténeti kézikönyvekben is. Tudtuk, hogy 1835-ben, tehát pontosan százhusz évvel ezelőtt Akademiánktól díszeteket kapott érte s hogy aránylag soká szerepelt Nemzeti Színházunk műsorán, — de hogy milyen szoros kapcsolatai vannak a magyar irodalmi fejlődéssel, azt csak most tudatosítottuk, amikor — egy éppen közös haladó hagyományainkat hangsúlyozni akaró antológiához való anyaggyűjtés közben — a kezünkbe vettük. Nemcsak arra gondolunk itt, hogy Chalupka e darabbal megteremti a rossz magyarsággal kérkedő Tesnošil ellenpólusát. Ott találjuk a megőregedésről hallani sem akaró jegyző vidám, kisvárosi társaságában Eisenbartot, a „seborvost”, aki jóformán egyetlen magyar mondatot sem tud kiejteni anélkül, hogy a beszédébe német szavakat ne keverjen. Máli pedig, aki mindenáron meg akar szabadulni bácsikája szerelmi üldözésétől, szlovákosan kezd beszélni, mikor messziről jött idegen nőnek álcázza magát. Mit jelent Chalupka egyes hőseinek ez a színpadon vidámságot keltő vegyesnyelvűsége? Azt, hogy Chalupka, a reális ábrázolásra törekvő író, ezen a ponton is a valóságot akarta ábrázolni, az egymás mellett élő, egymással állandóan érintkező népek valóságát.

Chalupka magyar vígjátékának azonban más mondanivalója is van mind a magyar, mind pedig a szlovák irodalom kutatói számára. Véletlenség-e hogy Quoniam úr, a vén korában is szerelmes jegyző — éppen Peleske nótáriusa? Éppúgy nem véletlen, mint az, hogy Chalupka János magyar vígjátéka tele van a kor magyar „népies” költészetére jellemző dalbetétekkel. Ezek közül most csak Csokonainak a csikóbőrös kulacshoz írt híres Szeremledalát említem, amelyet a darab egyik hőse, Fegyverneki (Tempfői!!) strázsamester uram dalol el. Azt hiszem, a darab alaposabb megvizsgálása, többi dalbetétjének összevetése a korban divatozó népies dalokkal, esetleg annak a kinyomozása, hogy azokat mely melódiákra énekelték s hogy Chalupka ismerte-e ezeket a melódiákat, vagy pedig csak a pesti színház applikálta őket a megadott versekre, az eredeti magyar szövegnek s dalbetétjeinek az összevetése az író-készítette szlovák változattal, egyszóval: — az elmélyült filológiai kutatás olyan eredményekre vezethetne, amelyek mind a magyar, mind pedig a szlovák irodalomtörténetírás segítségére lehetnek a múlt század harmincas éveinek az értékelésében.

Persze, ezeknek a pozitív kapcsolatoknak a felkutatása nem mindig hálás, mert nem mindig mutatós feladat. A kutatásnak — hogy megtalálhassa a szlovák-magyar irodalmi érintkezés minden láncszemét — sokszor jelen-

téktelennek látszó jelenségekkel is foglalkoznia kell. Éppen azért, mert a múltban sem a magyar, sem a szlovák burzsoáziának nem volt érdeke, hogy azt hangsúlyozza, ami a kapcsolatainkban pozitívum, a mai kutatónak sokszor előlről kell elkezdenie mindent. Igen sokszor aprólékos, türelmet és sok-sok áldozatkésztséget követelő munka ez, amelynek azonban meg lehet az az eredménye, hogy még szorosabbra fűzi a két nemzet barátságát.

Közös múltunk, egymáshoz való viszonyunk új, sovinizmusmentes értékelését a fölfedezett új tények segítik elő. Ennek az illusztrálására a legnagyobb szlovák költőnek, Hviezdoslavnak az ifjúkorát idézem. Tudtuk, hogy miskolci és késmárki diákkorában verselt magyarul. Ismertük is *Szigetvár* című magyar versét, amelyet Albert Pražák közölt a Bratislava című folyóirat 1927-es évfolyamában s amelyet Szalatnai Rezső tett a magyar közönség számára hozzáférhetővé A Mi Lapunk c. losonci ifjúsági lapban 1929-ben és a Híd című, 1937-ben Nyitrán megjelent antológiában. Újabbán Úrhegyi Emília találta meg egy versét a Tanulók Közlönye 1870. január 1-i számában. Persze, e kevés adat birtokában mind a magyar, mind a szlovák tudomány csak felszínesen, illetőleg — éppen a felszínesség következtében — tévesen értékelt az ifjú Országh Pál magyar nyelvű versíró ténykedését. Akik a magyar nacionalizmus túlzásaira voltak hajlamosak, a „kultúrfölny” s a régi rendre jellemző más jelszavak bizonyítására akarták felhasználni. A szlovák burzsoá tudomány részéről pedig a diák Hviezdoslav úrhatnám törekvéseit, mindenáron érvényesülni-akarását látták abban a tényben, hogy ekkor magyarul verselt.

A szlovák Szépirodalmi Kiadó most gyűjtötte össze Hviezdoslav valamennyi kiadatlan versét, leveleit, egyéb kézíratait. A gyűjtés állásáról a Kultúrny život c. szlovák folyóirat legutóbbi, május 21-i számában számol be Andrej Plávka, a szlovák költő, a szlovák Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója.

1954 novemberében, amikor — mint egy pedagógus delegáció tagja — egy hónapot töltöttem Csehszlovákiában, a Szlovák Szépirodalmi Könyvkiadó munkatársainak s a Slovenská Matica vezetésének a kedvessége következtében megtekinthettem Országh Pál miskolci és késmárki diákkorának egész ismert magyar nyelvű termését. A Szépirodalmi Könyvkiadónál és a Slovenská Matica kéziratárában talált magyar nyelvű költemények, a már említett, Úrhegyi Emília által a Tanulók Lapjában megtalált verssel együtt összesen százhuszat tesznek ki.

Ez már olyan mennyiség, amelynek alapján pontosabban meg tudjuk rajzolni a magyarul verselő szlovák ifjú arcképét. Meglepő eredményekre jutunk itt, amelyek sok tekintetben módosítják az eddigi nézeteket, illetőleg eloszlatják eddigi előítéleteinket. Az ifjú Országh Pál magyarul is tudatosan készül a költői pályára. Érzí a felelősséget, amelyet az a tény jelent, hogy tollat vesz a kezébe. Ha arra gondolunk, hogy tizennégy-tizenöt éves ifjúról van szó, akkor méltán meglephet e kis, sokszor kezdetleges formájú költemények komoly, sőt néha komor hangja. De miért e komorság? S ekkor ér az első meglepetés. Mert ez a fiú nem uraskodni akar, nem az olesó érvényesülés talmi csillogását keresi, hanem komoly szociális és lelki problémákkal küzd.

Kurtanemes ivadék, de tényleges szociális helyzetét tekintve, nyugodtan mondhatjuk parasztnak. Szülei földművelők, ő a szegény gyerekeknek e korban — bizony — nem rózsás életét éli. Ha Ján Čaplovič szép kiadványában, a „Život a dielo Pavla Országha Hviezdoslava vo fotografii”-ban (Hviez-

doslav Országh Pál élete és művei fényképben) megnézzük a szülei és testvérei képét, onnan nem zsinóros, attilás nemesek, hanem jellegzetes földművelő arcok néznek ránk. Ez az Árva megyei kisenemesség ekkor már csak az armálisára büszke, de lényegében a parasztok életét éli. Országh Pál egyik magyar verse elárulja, hogy Miskolcon még nem érezte magát annyira egyedül: ott még megvolt a vidékies, falusias életnek az a kedves derűje, az a földközelség, amely a falusi embernek mindig hiányzik, ha elveszíti. Vidám tokaji szüret hasonló származású magyar barátok társaságában: még 2—3 év távlatából is szeretettel emlékezik vissza rá. Késmárkon a polgárok zártabb és számára kissé ridegebb világa várja. Ne legyen félreértés: nem hisszük, hogy ekkor, a hatvanas évek második felében az oly sokszor „derék”-nek nevezett cip-szerekre már jellemző lett volna a dzsentrivel szövethetett burzsoázia romlottsága. Hiszen akkor a költő nem tekintett volna vissza késmárki diákéveire öreg korában is oly meleg szeretettel. De a miskolci patriarkális derűhöz képest mégiscsak hívő légkör ez: a polgár tartja a tíz lépés távolságot. Országh Pál, a líceum legjobb tanulója, társtalan emberré válik ebben a légkörben, barátok nélkül, „elhagyatva” (— igen, használja ezt a szót —) menekül a költészet szépségeihez. Azért magyarul, mert mindenáron „fölfele” törtet?

Nem. Hanem azért, mert az oly fogékony kamaszlélek a magyar irodalomtól kapja az első költői élményeket. Sem a miskolci, sem a késmárki gimnáziumban nem tanítják a szláv költőket e korban: Országh Pál Vörösmartyn, Bajzán, Kölcseyen, — majd felsős korában Petőfin és Aranyon fejlesztíti költői tehetségét. Persze, a késmárki líceum felső osztályaiban a német klasszikusok is, Schiller is, Goethe is példaképeivé válnak: innen német nyelvű próbálkozásai. De az egészen fiatal Országhnak romantikusaink jelentenek élményt. Közismert, Szigetvárról szóló, egyébként egyik leggyöngébb magyar verse Kölcsey hatását mutatja. A kezdő: „Szomorú düledék” önkéntelenül is fölidézi a Huszt „Bús düledékei”-t. Felsőskorában viszont egyre jobban kerül Petőfi és Arany hatása alá: szárnyalása a szabad költészet honában, lendülete, amellyel a „zsarnokokat”, a szegény ember életére törőket jellemzi, Petőfi hatására vall:

*„Ti . . . bitorlók . . .
 . . . A föld ragadozó vadai, akikén
 Az irigység s a rágalom dühe kóvályog.
 Kiket természet tán csak azért
 Hozott elő, hogy más körmeiből élőködjetek . . .”*

Arany János művészete mutatja meg viszont a fiatal diáknak, hogy egyéni életének problémáira hol keressen megoldást. Egyelőre a Családi Kör hatása alatt próbál életképeket alkotni a nép munkájáról, derűs és gondterhes életéről. S ha egyszer el is panaszolja, hogy a szülei nem értik meg, mert anyagi gondjaik miatt nincs idejük arra, hogy költő fiúkkal törődjenek, — egyik legszebb s legnagyobb ifjúkori versében pompás életképet rajzol az árvai szlovák földművelők életéről. Folyik az aratás, betoppan a kellős közepébe ő is — és jól érzi magát. Feloldódik a szorongás, megoldódik a társatlanság. A szülei ezek:

... „Elhí ebédjéhez s én nem is szabódom . . .”,
 kelti fel még ez a vers is a Családi Kör hangulatát. De már éreznünk kell azt is, hogy más, új szín ez: a költő sajátos művészetének egyik színe. Tudjuk,

hogy Hviezdoslav költészetének egyik igen szép, jelentős ágát alkotják azok az életképek, amelyeket az árvai nép életéről írt. Nos, ez már nem a magyar irodalom felé való törekvés. Ez már — éppen ellenkezőleg — arról tanúskodik, hogy ha a magyar tanítási nyelvű iskolában, a magyar költők hatása alatt magyarul is —, de elindulás a szlovák költő sajátos *szlovák* mondani-
valója felé. Sok példát tudnánk felhozni arra, hogy a szlovák költő mondani-
valója már ott van ezekben a próbálkozásokban is. Például *A bánya tündére*
című kis költemény, vagy a kedvesét eszelősen gyászoló lány cím nélküli
balladája a szlovák hegyek sajátos hangulatát tükrözi, a szlovák népköltészet
hatását mutatja.

A tizenöt-tizenhatéves diák utánozza magyar költő-mintáit, de a lelke
legmélyén — ha még egyelőre tudatosan nem is — a szlovák költő csirái
bomladoznak.

Közismert, hogy 1868-ban jelent meg első szlovák verskötete, a *Básnické
prviesenky Jozefa Zbranského* (Zbranský József költői zsengei). Sokan meg-
írták a kötet keletkezésének történetét s azt, hogy a költő végeredményképpen
akkor döntött a szlovák költés mellett, amikor édesanyja könnyei s tanítója-
rokona, Adolf Medzihradský mutatták meg neki a nemzetéhez vezető helyes
utat. Még gimnazista volt ekkor, a késmárki líceum hetedik osztályos
tanulója. Ismerjük viszont magyar nyelvű verseit még 1869-ből, 1870-ből is.
Volt tehát olyan időszaka, amikor egyszerre két nyelven, sőt — ha német
zsengeit is számításba vesszük — három nyelven is írt. Bizony, egy költő
fejlődése szempontjából van előnye is, hátránya is annak, ha egyszerre három
nyelven alkot. Hogy oldja fel az ifjú diák ezt a feszültséget? Erről egyik leg-
szébb s talán utolsó magyar nyelvű verse tanúskodik, amelyet a Slovenská
Matica kéziratárában találtunk meg s amelyet Hviezdoslav sejtésünk szerint
1870-ben írt. „Testvérülés” a címe :

*„S mert többen vagyunk e széles hazában,
Kiknek külön nyelvet az ég adott ;
De nyelvet adott azért mindegyiknek,
Hogy szólhasson, beszéljen mindegyik :
Hahogy öröm vagy bánat ül kebelén.
E különbség ne legyen gyűlölet :
Hisz csak a szívben lakhatik a menny ;
És ha az érzés hont ölelő, tiszta :
Lehet az eszköz akkor különféle —
A nyelv — nem rontja a jó szándokot . . .”*

Ezekben a verssorokban már félreérthetetlenül, vitathatatlanul a *szlovák*
ember szólal meg. Az a szlovák ember, aki eleve tiltakozik az ellen, hogy az
uralkodó osztály elnyomja népe nyelvi érvényesülését. De *magyarul* szólal
meg, mert eszményképe : a nemzetek *összefogása*. Ebben az eszményképben,
persze, még sok az idealista vonás, de hogy megvalósulásához új, jobb, más
világnak kell eljőnnie, azt már nyolcadikos gimnazista korában is látta az
ifjú költő. A Testvérülés című nagy versnek egy másik részlete így hangzik :

*„Egy szebb századnak rohanunk elébe,
Hol mindennek lesz igaz mérlege ;
És bizonyosan a szellem hatalma*

*Lesz köteléke minden nagynak s szépnek,
Amely csak virúl emberkebelen . . .
Szép lesz e haza, mint egy új tavasszal
Tengerhullámból felmerült sziget, —
S e szigeten majd óriások lesznek.
— Nem a mesés világok szörnyei,
De szellemei u művelt világnak,
Melyek napok gyanánt tündöklének.
És e' napok mindent kiirtanak,
Ami nem illő e szent természetbe . . .”*

Lehetetlen e sorokon észre nem vennünk Petőfi hatását. De talán nem is baj, hogy egy nyolcadikos gimnazista stíluselemeket, hanghordozást vesz át egy nagy költőtől, főleg ha nem az anyanyelvén ír. Ne ezt hangsúlyozzuk most az ifjú Országh Pál verséből. Hanem azt, amire *tanít*. Mráz professzor elvtárstól a költővé ért Hviezdoslav szép, tömör, hű arcképét kaptuk. Ennek az arcképnek az volt a lényege, hogy Hviezdoslav más helyet foglal el a szlovák irodalmi életben, mint a konzervatív nacionalisták, mert a legegyszerűbb érzéseit kifejező versektől kezdve egészen a világtörténelem magaslataira feljutott költeményeiig mind azt tükrözi, hogy teljesen összeforrt népével. Ezért tudott a szlovák irodalomban *gigantikus* jelenséggé válni.

Nos, a nép szeretetére, az igazi hazaszeretethez erre az egyetlen lehetséges formájára magyar költő-mintái is buzdították Hviezdoslavot. Ez magyar zsenyéinek egyik tanulsága. De az még tanulságosabb, hogy a század végén s a századfordulón, akkor, amikor a dzsentrivel összefogott magyar burzsoázia a nemzetiségi elnyomásnak példátlan atrocitásait produkálta, Hviezdoslav magyar költő-mintaképeire hivatkozva tiltakozott ez ellen. Petőfire hivatkozva emelte fel szavát a milléniumkor. Egy másik ódájában is Petőfihez fordul: ő jobban kormányozna a rossz urak helyett.

A lánc nem szakadt meg: a nagy szlovák költő most bennünket tanít. Igazi hazaszeretetre s arra, hogy a múlt minden hibáját felszámolva együtt haladjunk a szebb jövő felé.

Ez irodalomtudományunkra is fontos, elsőrendű feladatokat ró. Mindmáig kiegyenlítetlen, súlyos adósságunk, hogy Hviezdoslavról, a nagy költőről, egész életéről, munkásságáról kimerítő, szép monográfia készüljön magyarul. De a nagy költő példája buzdít arra is, hogy a kapcsolatok kutatását minden korban s minden területen megindítsuk.

Még egyszer megköszönöm Mráz akadémikus, professzor elvtárs szép előadását. Remélem, hogy mindnyájunkban olyan gondolatokat ébresztett, amelyek a két nép irodalomtudományának nagy lendületet adnak a további munkára.

KEMÉNY G. GÁBOR

Tisztelt Akadémiai Nagygyűlés!

A kritikai realizmus — mint azt az elhangzott előadás széleskörű tudományos indokolással hangsúlyozza — csak a tizenkilencedik század vége felé és a huszadik század elején lett uralkodó irányzattá a szlovák irodalomban,

akkor, amikor a kapitalizmus — szlovák vonatkozásban is „átnőtt imperialista szakaszába.”

A szlovák kritikai realizmus nyomai, kezdetei azonban — a magyaréval közel azonos körülmények között — visszanyúlnak a régi, feudális társadalom elhaló erői ellen folyó harc irodalmi előőrseihez. Ezek közül *Mráz* professzor a derűs érzésvilágú, de a társadalmi szatíra éles fegyverét is jó érzékkel és irodalmi igényvel kezelő Ján *Chalupkát* emeli ki, akinek idevágó jellemzéséhez figyelemre méltó szlovák-magyar irodalmi adalékként hozzáfűzhetjük, hogy 1835-ben eredetileg magyarul, majd két évvel később szlovákul megírt, akadémiai dícséretben részesített színműve, „A vén szerelmes” ifjú hősei Csokonait idézve vigadoznak, de harcolnak is a maguk igazáért. Chalupka tehát ebben a molière-i mintára emlékeztető történetben is világosan kijelöli hősei helyét a haladás vonalában, akárcsak az említett Kocúrko vo társadalmi bírálataiban.

A szlovák kritikai realizmus kialakulása azonban a már említett időszakra, a dualizmus korára esik s annak társadalmi viszonyai között fejlődik az előadó által elemzett módon.

Az előadásnak néhány nemzetiség-történeti vonatkozást is érintő irodalmi részletével kívánok a továbbiakban foglalkozni. Még előljáróban óhajtom kiemelni azonban azt az új szellemű, mélyen demokratikus eszmei magatartást, mely ebben az igényes előadásban a kor két jellemző szlovák irodalmi képviselője, *Vajanský* és *Hviezdoslav* párhuzamában, a kritikai realizmus szemszögéből történő szembeállításában tárul a magyar hallgató elé. Nagyonfontosságúnak tartom ugyanis, hogy *Mráz* professzor ennek a párhuzamnak keretében megállapítja, hogy a régi levetkőzésében és az új, a haladó elsajátításában jelentős mértékben gátolta a szlovákságot, a szlovák irodalmat és művelődést az a hatás, amit *Vajanský*, a kor e kétségkívül jelentős szlovák prózaírója, publicistája, költője és nem utolsósorban irodalomszervezője tett a korabeli, kivált a századvég és a századforduló éveinek szlovák olvasójára. Az előadó ezzel — a nemzetiségi elnyomatás következtében — szlovák-magyar irodalmi tekintetben különösen negatív hatással szembeállítja azt a mélyről fakadó, népi gyökerekből és hagyományból táplálkozó másik hatást, amit viszont *Hviezdoslav*, a kor legnagyobb szlovák költője tett a szlovák irodalomra, éppen a kritikai realizmus művészi eszközeinek tudatos, mesteri alkalmazásával.

Ismeretes, hogy a *Slovenské Pohľady*, a szlovák irodalom immár háromnegyedszázados múltira visszatekintő központi irodalmi szemléje éppen *Svetozár Hurban Vajanský* szerkesztésében, 1881-ben, Mártonban indult. A megjelenés helye meghatározta a folyóirat jellegét, szerkesztője irányát, legalábbis a századvégre eső időszakban. A *Pohľady* a szlovák nemzeti mozgalom irodalmi folyóirata lett s mint ilyen a századfordulóig mereven elzárkózott a magyar irodalmi élettől és művelődéstől. A középiskoláitól és közművelődési intézményétől megfosztott szlovák értelmiség irodalmi téren is passzivitásba vonult s ez a magatartás csak a századfordulón enged fel némiképp *Škultéty* — a *Pohľady* szerkesztője 1891-től — egy-egy kritikai beszámolójában, *Julius Bottó* a szlovák ifjúságnak ajánlott *Kölcsey* fordításában (*Paränesa*, Sl. Pohl. 1902) stb. Ahhoz azonban, hogy az irodalmi érdeklődés halvány sugara e szomorú években át tudja törni a nemzetiségi elnyomatás és a két nép értelmisége által táplált ellenérzés nyomán támadt nacionalista elfogultság sűrű fojtogató szellemi kódét, ahhoz *Hviezdoslav*nak

kellett eljönnie, aki fordulópontot jelentett nemcsak a szlovák kritikai realizmus fejlődésében, de népeink irodalmi-művelődési kapcsolatain terén is. Aki Petőfi, Madách és Arany művészi tolmácsolásával — mint erről korábban már szó esett — ennek a folyóiratnak a hasábjain — újból megteremt a közvetlen kapcsolatot a két irodalom között. Vajanský és Hviezdoslav irodalmi és művelődési szerepének az előadásban kifejezésre jutó elvi szembeállítására számunkra még inkább aláhúzza annak a körülménynek élő, lelkesítő realitását, hogy tudományos és irodalmi kapcsolataink az eddiginél elevebb, közvetlenebb és joggal bizakodhatunk benne, hogy egyben termékenyebb, mindkét irodalom és művelődés számára gyümölcsözőbb szakaszba léptek.

Mráz elvtárs említi a szlovák burzsoá demokrata értelmiség folyóiratának, a Hlas-nak a szlovák kritikai realizmus alakulásával kapcsolatos szerepét a századfordulón s egyben említést tesz a szlovák szervezett munkásmozgalom századvégi kezdeteiről is. Talán nem lesz érdektelen felemlítenem, hogy a „hlaszistákkal” kapcsolatban mintegy másfél éve iratot találtam Bánffy Dezső miniszterelnöknek, e korszak legsovinisztább politikusának rendészeti utasításáról. Ugyanakkor megemlíteni kívánom, hogy ugyanabban az időszakban, a szlovák szervezett munkásmozgalom pesti induló éveiben, kivált az 1897. évi budapesti szociáldemokrata kongresszus idején több érdekes mozzanatát jegyezhetjük fel a két nép munkásosztálya között szövődő baráti kapcsolatoknak.

Még egy művelődéstörténetileg érdekes kapcsolatról kívánok röviden említést tenni. Szereplői szlovák részről Andrej Kmet, a Szlovák Múzeum Egylet századvégi alapítója, magyar részről pedig Mocsáry Lajos, a nemzetiségi jogok harcoss politikus-védője, a kritikai realizmus kibontakozásának évtizedeiben. Erről a kapcsolatról szlovák történész kartaársaim megtisztelő figyelme és a Szlovák Nemzeti Múzeum segítségével értesültem. A szlovák kultúrpolitikushoz intézett Mocsáry-levelek híven tükrözik Mocsáry lelkes közreműködését a Szlovák Múzeum Egylet alapszabályainak megerősítéséért vívott küzdelemben, megvilágítják a közel két évtizedes levélváltás széles problémakörét és azt a meghitt szlovák-magyar, illetőleg magyar-szlovák szellemi barátságot, mely e levelekből megmutatkozik a kései olvasó előtt. A Szlovák Múzeum Egylet alapításának ténye, működése első két évtizedének eredményei kétségek nélkül hozzájárultak a korabeli szlovák művelődés fejlődéséhez, Kmet' és Mocsáry barátsága pedig azoknak a kapcsolatoknak továbbfejlesztéséhez, melyeknek a kritikai realizmus jegyében Hviezdoslav tárt kaput az új század első éveiben.

Mráz elvtárs mélyenszántó előadásából a szlovák irodalom fontos elvi kérdései iránt érdeklődők világos áttekintést, értékes tudományos összefoglalót kaptak, zárómegállapításként azzal a mi irodalmi és történeti kutatóink jövő feladatát is jelentő utalással, hogy irodalmi és művelődési életünk párhuzamos, kölcsönös vizsgálata mennyire elsőrendű fontosságú.

Az elhangzott előadás a szlovák kritikai realizmus kérdéseinek módszeres bemutatásával jelentékenyen gyarapította az irányú ismereteinket. Ezen túlmenően pedig újabb, értékes megnyilatkozása lett az egymás kölcsönös és teljesebb megismerését célzó baráti érzelmetnek, mely az előadás gondolatmenetéből ismételtelen kicsendült s amely — biztosíthatjuk erről Mráz professzort — magyar hallgatóit is eltölti.

ANGYAL ENDRE

Mind S ő t é r I s t v á n elvtárs bevezető szavaiból, mind pedig A n d r e j M r á z akadémikus előadásából kicsendült annak fontossága, mennyire szükség van arra, hogy a kritikai realizmus vizsgálatánál, sőt általában véve a XIX. századi irodalom vizsgálatánál érvényesüljenek a széleskörű magyar-szláv-román összehasonlító kutatások.

Valóban, nem érthetjük meg a kritikai realizmust, nem érthetjük meg a XIX. század irodalmát sem nálunk Magyarországon, sem a környező dunai szlávoknál, sem a románoknál, ha nem törekszünk bizonyos összehasonlító vizsgálatra, a párhuzamok, összefüggések felkutatására, ezek társadalmi, történeti gyökereinek feltárására.

Ezeknek az összefüggéseknek nagyon reális alapjuk van. Köztudomású, hogy az 1918 előtti Magyarország soknemzetiségű állam volt, így már az állam keretein belül adódott bizonyos összefüggés az egyes népek, az egyes nemzetiségek között. Ilyen összefüggések lehetőségét biztosította az osztrák-magyar monarchia is, amely bár súlyos szervei, politikai és társadalmi hibákban leledzett, mégis egész sor népet foglalt össze, majdnem valamennyi szláv nép vagy néptörzs képviselőit, azonkívül osztrákokat, magyarokat, románokat, olaszokat.

Ezek a történelmi összefüggések és társadalmi kapcsolatok alapozzák meg az irodalmi kapcsolatok lehetőségét. De hozzájárulnak ezekhez a közép-kelet-európai kapcsolatokhoz azok az interrelációk is, amelyek a népek költői között kialakultak.

Legyen szabad itt arra az eléggé ismert tényre utalnom, hogy mennyi átmenet van a nemzetek költői között származás szempontjából. Elég megemlíteni P e t ő f i t, aki Petrovicsból lett nagy magyar költővé. Tudjuk azt is, hogy E m i n e s c u, a románok legnagyobb költője elszlávosodott tatár családból származott. (Emin-Eminovici.)

Éppen a napokban volt alkalmam olvasni Mráz akadémikusnak a *Slovenské Pohľady* egyik újabb számában megjelent tanulmányát E l e n a M a r ó t h y - Š o l t é s o v á írónról, a XIX. század végi és XX. század eleji szlovák női irodalom úttörőjéről. Nos, itt a Maróthy név kétségkívül magyar származásra utal, bár az is kétségtelen, hogy az író nő családja már tudatosan szlovák volt.

Íme tehát megvan ez az interreláció, ez a kapcsolat a népek költői között ilyen területen is: szlávokból lesznek magyar költők, magyarokból szlovák költők, szlávokból románok, és még lehetne szaporítani a példákat.

Ide tartozik azután az a kétnyelvűség is, amelynek néhány érdekes példáját mutatta be S z i k l a y elvtárs. Ezeknek a példáknek a sorozatát is lehetne még folytatni, nemcsak magyar-szlovák, hanem például magyar-délszláv vonatkozásban is. Kevésbé ismeretes például az a tény, hogy I v a n M a ž u r a n i ć, a realizmusba áthajló horvát kései romantika nagy költője a szombathelyi líceumban kezdte tanulmányait, és első költői zsengeit ő is magyar nyelven írta. Sajnos, tudtommal ezek a magyar nyelvű zsengek pillanatnyilag még ismeretlenek. Próbáltam érdeklődni Szombathelyen, de még nem kaptam választ. Nem tudom, megvannak-e ezek a szövegek, vagy nincsenek meg; mindenesetre nagy haszna volna a kelet-közép-európai összehasonlító irodalomtudománynak abból, ha ezeket valahol meg lehetne találni.

Hozzájárul a kapcsolatok elmélyítéséhez az átmenetek, a nemzetek, nemzetiségek közötti interrelációk művészi tükröződése is. Legyen szabad itt három példát felhoznom: a román Ioan Slavici, a szerb Jakov Ignjatović és a magyar Mikszáth Kálmán példáját. Tudjuk, hogy mind Slavici, mind Ignjatović, mind Mikszáth szeretettel ábrázolt olyan területeket, ahol különböző népek, különböző nemzetiségek érintkeznek egymással. Tudjuk, hogy Jakov Ignjatović Szentendrén született — néhány esztendővel ezelőtt lepleztük le emléktábláját szülővárosában — és tudjuk, milyen szívesen ábrázolta Szentendrének, Budának vagy akár a Délvidéknek sajátos magyar-német-szerb kispolgári, kismemesi világát. Tudjuk azt is, hogy Mikszáth milyen szeretettel fordult a szlovákság felé. Ugyanezt találjuk meg a román Ioan Slavicinál is. Most nemrég jelent meg Slavici legszebb novelláinak gyűjteménye magyar fordításban. Ezek között több olyan van, például *A jószerencse malma*, amelyben a szereplők több nemzetiségűek, ahol megint ezek az interrelációk, ezek a nemzetiségi érintkezések tükröződnek igen magas művészi színvonalon.

Íme, ezek a tények, ezek az adatok is bizonyítják, mennyire fontos és szükséges a kelet-közép-európai összehasonlító irodalomtudomány minél szélesebb körű művelése.

Legyen szabad most ennek az irodalomtudománynak kritikai realista szektorához néhány adalékkal szolgálnom. Néhány szempontot szeretnék egészen röviden felvetni, amelyeknek megvizsgálása talán nem lesz haszontalan a XIX. századi kelet-közép-európai irodalom kutatása szempontjából.

Itt vannak először is a műfaji kérdések. Milyen érdekes problémákat ad fel mindjárt a realizmus kezdetén, a romantika és a realizmus határán a verses epika. Milyen érdekes lenne például összehasonlítani Arany János *Toldiját* Sládkovics *Detvan*-jával és az ukrán Sevcsenkónak a hajdamaokról írott elbeszélő költeményével. Ezek nagyjában azonos korban keletkeznek. A részletes elemzés bizonyára sok rokonvonást mutathatna ki és ezek a rokonvonások nyilván nem véletlen következményei.

Azután ott van egy másik érdekes műfaji kérdés, a drámai költemény kérdése. Azt hiszem, az sem véletlen, hogy 1830 és 60 között, tehát megint a romantika és a realizmus mesgyéjén egész Kelet-Közép-Európában — ha szabad ezt mondanom — valóságos divatja van a drámai költeménynek. Ekkor írja a lengyel Krasiński: *Nieboska Komedia* (Istentelen színjáték) című művét, amely a moszkvai *Szlavjane* c. folyóirat közlése szerint rövidesen újból előadásra kerül Lengyelországban. Kissé problematikus mű, olyan, mint a mi Madáchunk *Tragédiája*, azonban mégis sok mély és értékes gondolatot tartalmaz. Lengyelország, a lengyel nép bizonyára tudja, hogy miért fogják ezt a művészi szempontból egyébként elsőrangú drámát megint előadni.

De ott van a szerb, illetve közelebről montenegrói Petar Petrović Njegoš: *Gorski vijenac* (A hegyek koszorúja) című drámai költeménye is, amely szintén ennek a kornak az alkotása.

Ott van végül az a költő, akinek nevét már kimondottam, Madách Imre. A fennálló párhuzamok, összefüggések nyilván nem véletlenek.

Azután ott a realista történeti regény problémája. Milyen érdekes rokonvonásokat találunk például Šenoa, Jirásek és Gárdonyi művészetében. Sajnos, hármuk körül Gárdonyi műve sok szempontból torzó maradt. Gárdonyi, akinek az lett volna a hivatása, hogy a megkezdett úton haladjon tovább és az legyen a magyarságnak, ami Šenoa a horvátoknak és

Jirásek a cseheknek, a teozófia útvesztőjében tűnt el és nem folytatta azt a nagyszerű realista kezdeményezést, amelyet az *Egri csillagok* jelent. De mégis, az *Egri csillagokat* méltán hasonlítjuk össze a horvát Šenoa és a cseh Jirásek történeti regényeivel.

A második kérdéskomplexus, amelyet röviden szeretnék érinteni, a stílusjegyek problémája. Itt abban az örvendetes helyzetben vagyok, hogy Turóczy-Trostler akadémikus ma délelőtt hallott igen értékes és sokoldalú előadásához fűzhetem gondolataimat. Turóczy-Trostler akadémikus nagyon helyesen mutatott rá arra, hogy Petőfiben is tovább él bizonyos vonatkozásban a romantika, de megvannak a népköltészeti elemek is, azt lehetne mondani korszerű szóval: a folklór. Nos, a haladó értelmű romantikának és a folklórnak ez az összefonódása nem ritkaság, nem egyedülálló a XIX. század kelet-közép-európai irodalmában. Csak Eminescut említem, akinek költészete szinte iskolapéldája annak, hogyan lehetséges a haladó romantika és a folklór-hagyomány igen magasfokú művészi összeötvözése.

Egy szlovák példát is hadd idézzek, Ján Bottot, a *Smrt' Jánošíkova* (Jánosik halála) szerzőjét. Itt érdekes filológiai problémák adódnak. Nem tudom, hogy a szlovák, illetve cseh kutatás foglalkozik-e ezzel. Mindenesre ezt kérdés formájában felvetem. Foglalkoztak-e például e műnek és Macha: *Máj* című művének kapcsolataival? Körülbelül egy időben volt alkalmam tanulmányozni a *Máj*-t és a *Smrt' Jánošíkovát* és nagyon sok érdekes összefüggést találtam. A *Máj* gyönyörű lírai-epikus költemény, a cseh romantika egyik csúcspontja. Amikor Botto átveszi a *Máj* bizonyos motívumait, akkor nyilván ő is a haladó értelemben vett romantika hagyományait folytatja. A romantika örökségét azonban Bottonál is át- meg átjárja a folklór, a szlovák népköltészet, néphagyomány.

Ott van azután a bolgár Botev, akinél szintén megvan egyfelől a haladó romantika folytatása, másfelől a folklórnak, a balkáni népi mítosz-
nak, népi mondának, a balkáni hajdúvilágnak a továbbélése.

A harmadik kérdéskomplexus, amelyet szintén csak röviden kívánok érinteni, az irodalmi utókor kérdése. Ezen a területen is szép feladatai vannak a kelet-közép-európai kutatásnak. Természetesen bizonyos óvatosságra, bizonyos kritikai szellemre van szükség. Van a csehszlovák irodalomtudó-
soknak egy nagyon kedves, magyarra lefordíthatatlan szava, a *vplyvológia*, a *vplyvnek*, a hatásoknak a túlzott kutatása. Ettől egyébként Turóczy-Trostler akadémikus is óvott bennünket. Azt hiszem azonban, ha mi az irodalmi utókor kérdését vizsgáljuk, nem fogunk ebbe a hibába beleesni. Petőfi utókoráról szó volt Turóczy-Trostler előadásában, de vannak itt más érdekes problémák is. Milyen érdekes volna Mickiewicz utókorát megvizsgálni Kelet-Közép-Európában, a cseheknél, szlovákoknál, magyaroknál, románoknál, délszlávoknál! Milyen érdekes volna Eminescu utóéletét felkutatni! És milyen érdekes volna például Csokonai utóéletét vizsgálni!

Hogy Csokonait említem, arra Sziklay elvtárs felszólalása bátorított. A szlovák Chalupka magyar vígjátéka, amelyet Sziklay László említett, nyilván nem véletlenül adja Fegyverneki nevű hősének szájába a csikóbőrös kulacs énekét. Tudjuk, hogy Fegyverneki gróf az egyik főszereplője Csokonai vígjátékának, a *Tempefőinek*. Íme, Csokonai-nyomok is vannak a szlovák irodalomban, s azt hiszem, ezt még lehetne tovább is kutatni.

Ehhez a problémakomplexushoz, az irodalmi utókor kérdéséhez kapcsolódik a közvetítők szerepe, ama közvetítőké, akik a nacionalizmus és az

imperializmus elmérgesedett korában is hidat kívántak verni a nemzetek közé. Szó volt már régebben, Sziklay elvtárs kandidátusi értekezésének vitáján Gáspár Imréről, mint a szláv irodalom egyik magyar közvetítőjéről.

Említhetek itt még két másik nevet is: Budenz József és Asbóth Oszkár nevét. Budenz József nyelvész volt, mégis érdeklődött a szláv népek irodalma iránt. Tudjuk, milyen fontosnak tartotta az orosz nyelv vizsgálatát, de tudjuk azt is, hogy a szlovák nyelv is érdekelte. A debreceni kollégium nagykönyvtára őrzi Budenz Józsefnek Géresi Kálmánhoz írt több levelét. Géresi a debreceni kollégium irodalomtörténet-tanára volt a XIX. század hetvenes éveiben. Csak emlékezetből idézhetem, de körülbelül azt írja Budenz az egyik levelében: „Most megyek a Felvidékre, de nemcsak üdülni fogok, hanem egy kissé „tótízálni” is.”

Nem lehetett véletlen, hogy éppen Budenz körében akadnak olyan egyéniségek, akik szláv irodalmi kérdésekkel foglalkoznak. Ott van például Asbóth Oszkár, aki Budenz baráti körének tagja volt. Tudjuk, hogy érdekelte őt az orosz irodalom, de érdekelte a szlovák irodalom is. Nagyon érdekes az a kritika, amelyet az 1900-as évek elején a *Budapesti Szemle* közölt Asbóth tollából Vajanskýról. Elismerte a szlovák író mondanivalóinak problematikus voltát, de egyúttal elismerte magasfokú szuverén művészetét is. Igen érdekes és a magyar-szlovák kapcsolatok szempontjából nem jelentéktelen adat ez. Nem éreztelen, hogy a legnagyobb magyar szellemek egyike, aki nagy filológus volt és nagy esztétikai fogékonysággal is bírt, Vajanskýra is kiterjesztette figyelmét.

Ezen a nyomon tovább lehet menni és szaporítani lehet a példák számát. Azt hiszem, Mocsáry Lajos nem állt egyedül, megvannak a maga pendantjai az irodalom és a kultúrpolitika területén is.

Összefoglalóan még egyszer szeretném hangsúlyozni a kelet-közép-európai összehasonlító irodalmi kutatás fontosságát. Nagyon jól esett azt hallani, amit Sötér elvtárs a bevezetőben hangoztatott, hogy ezek a kutatások teljes lendülettel megindultak. A felszabadulás után voltak szép kezdeményezések. Érdekes kísérlet is történt a problémák összefoglalására: Gáldi László tanulmányára gondolok. Sajnos, ezek a kezdeményezések nem folytatódtak. 1948–50 körül valahogyan nem hallották a tudományban nagyon szívesen a Kelet-Európa, Kelet-Közép-Európa vagy a Dunavölgy neveket. Bevallom, ma sem tudom, mi volt ennek a zavarnak az oka, szeretném hinni, hogy átmeneti jelenség volt. Ma megint szabad, sőt kell ezekkel a dolgokkal foglalkozni és kutatást végezni ezen a területen.

Azt hiszem, mai vitánk egy lépés előre ezen az úton, és remélem, az őszi irodalomtörténeti kongresszus újabb hatalmas lépést fog jelenteni a kelet-közép-európai népek tudományos együttműködése és a kelet-közép-európai összehasonlító irodalomtörténeti kutatás terén.

ANDREJ MRÁZ válasza (magyar nyelven)

Tisztelt Elvtársak! Nem sok dologról kell beszélnem, ugyanis az összes hozzászólások kiegészítették azt, amit mondtam. Csupán egy pár részlet legyen szabad megemlítenem, és pedig az egyszerűség kedvéért a továbbiakban szlovákul. (Szlovák nyelven folytatja felszólalását s azt Sziklay László tolmácsolja): Kedves elvtársak! Elmondom magyarul, amit

Mráz elvtárs mondott. Megvallom őszintén, nem vagyok hivatásos tolmács, tehát elnézést kérek, ha esetleg másképpen fogalmazok valamit, mint ahogyan ő mondta, és természetesen rövidebb is lesz az összefoglalásom.

Az első, amire Mráz elvtárs kitért, a Chalupka-dráma kérdése volt. Tudtak Chalupka magyar drámájáról, de nem ismerték a Nemzeti Színházban előadott szöveget, csak azt, amely szlovák nyelven hozzáférhető volt. Tehát a magyar dráma szlovák fordítása alapján vizsgálták meg a kérdést. Nem lényeges, de hálás téma volna ennek a drámának alapos feldolgozása.

Mráz elvtárs másik megjegyzése Hviezdoslav magyar költeményeivel volt kapcsolatban. Említette, hogy mindaz, ami az én hozzászólásomban a népek összefogásáról elhangzott, Hviezdoslav egész költői munkásságán végigvonul; mindvégig következetesen és harcosan kiállt és dalolt a népek együttműködéséről.

A továbbiakban Mráz elvtárs Kemény G. Gábor hozzászólására válaszolt a Mocsáry-kérdésről. A sovinizta politika által szorongatott szlovák hazafiak mindig aggódva nézték, hogyan reagálnak magyar részről a népek együttműködésének gondolatára. Éppen ezért Mocsáry igen nagy visszhangra talált a publicisztikában, de a művészet és az irodalom területén is. Példaképpen hozta fel Elena Maróthy-Šoltésovának kissé nőies hangon megírt „Az ár ellen” című regényét, amelynek lényege az, hogyan lehetne megtalálni a modus vivendit a régi Magyarország elnyomott népei és az uralkodó nemzet között Mocsáry koncepciójának, a nemzetek testvéri együttműködésének jegyében.

A következőkben Mráz elvtárs Angyal Endre elvtársnak válaszolt a Mácha—Botto-kérdésben. Röviden azt mondotta, hogy nincs olyan monográfia vagy nagyobb mű, amely ezt a kérdést tárgyalná, de nagyon sokszor regisztráltak a két mű filológiai összefüggését, a pozitivistá burzsoá nacionalista tudomány jegyében egy kicsit mindig úgy, hogy Botto-nak az alacsonyabbrendűségét hozták ki. Mintha Botto nem csinált volna mást, csak Máchától tanult volna. Ez helytelen felfogás. Nem ez a döntő szempont, hanem az, hogy milyen népi gyökerei vannak az illető műnek, és hogyan jutnak benne kifejezésre a kor haladó eszméi. Mráz elvtárs még megjegyezte, hogy sok olyan gondolatról lehetne beszélni szűkebb szakmai körben, melyeket Angyal Endre elvtárs vetett fel.

Engedje meg Mráz elvtárs, hogy itt ne értsek egyet azzal, amit mondott, de természetesen tolmácsolni vagyok kénytelen. Ugyanis azt mondotta, hogy mindaz, ami az ő előadásával kapcsolatban a hozzászólásokban elhangzott, túlzás volt. Engedje meg nekem azt a megjegyzést, hogy nem volt túlzás, mert a mi számunkra az ő mondanivalói újat jelentettek. Megjegyezte Mráz elvtárs, hogy előadásának szerény célja volt, nem is tudta pontosan, milyen kör előtt fog beszélni. Úgy gondolta, nem is az volt előadásának a fő feladata, hogy lényeges új dolgokat mondjon el, hanem hogy megindítsa a csehszlovák-magyar tudományos dolgozók együttműködését.

SÖTÉR ISTVÁN elnöki zárószava

Tisztelt Hallgatóim! Az a kevésszámú, de többségében igen színvonalas, igényes hozzászólás, amely az előadást követte, teljesen igazolta Mráz elvtársnak egyik záró mondatát, amely szerint a szlovák irodalomtörténet sok

kérdését nem lehet helyesen és teljesen megvilágítani anélkül, hogy párhuzamba állítsuk vele a magyar irodalmat.

Ez a gondolat, amelyből az én bevezető szavaim is kiindultak és amely körül a hozzászólások is koncentrálódtak, igazolást nyer az előadásban és az azt követő felszólalásokban. Sziklay László és Kemény G. Gábor igen fontos tárgyi motívum egyezéseket és kapcsolatokat derítettek fel, s igen tanulságos párhuzamokat vontak a közép-európai irodalmak között.

Ha elgondolkodunk Mráz elvtársnak ezen a madártávlati képet nyújtó előadásán, amely igen tömören és a szlovák kritikai realizmus fejlődésének periódusait is éreztetően tárta eléink az anyagot: lehetetlen a magyar kritikai realizmus kialakulásának periódusaira nem gondolnunk, amelyek — nem véletlenül — majdnem szabatosan összeesnek a szlovák irodalom megfelelő periódusaival.

Amikor mi erről a parallelizmusról beszélünk a közép-európai irodalmak, vagy még szorosabban a szlovák és a magyar irodalom között, természetesen nem a szlovák vagy magyar írói harcok egymásrafényképezésére törekszünk, hanem inkább bizonyos azonos körülmények, azonos történelmi viszonyok között jelentkező áramlatok és problémák, sőt azonos témák megmutatására.

Csak néhány mondatot erről a kérdéstről. A szlovák irodalom 48 előtti szakaszában a szatíra vagy a komikus ábrázolásmód igen erős hangsúlyt nyer és nem véletlen az, hogy ugyanakkor minálunk, a mi irodalmunkban is. Természetesen a Chalupka-féle vígjáték, az Fötvös-regény, az Arany-féle komikus, szatirikus eposz, vagy Petőfi szatirikus költeményei egészen más műfaji és egészen más színvonalbeli megoldások, de a tendencia mégiscsak ugyanaz.

Az előadás ezenkívül a 48 utáni korszakból a didaktikus pszeudoromantikus irányzat fennmaradását említi és ezen a ponton lehetetlen nem gondolni a mi Világos után tovább fennmaradó romantikánkra, amely természetesen — s gondoljunk az 50-es 60-as évek Jókaijára — nem pseudo-formában, hanem a magyar történelmi, társadalmi helyzet követelte és helyeselte formában mutatkozik meg egy ideig; a pseudo-jelleg majd a 75 utáni Jókai-életműben ütközik ki.

Nem lehet egyenlőségi jelet tennünk Hviezdoslav és Tolnai vagy Mikszáth között, mégis a két irodalomban a kritikai realizmus jelentkezése — a mi irodalmunkban egy ellenzéki líra megjelenése, (gondoljunk Vajdára, Reviczkyre és Komjáthyra) valamint az ellenzéki próza megjelenése (gondoljunk Tolnaira, Iványira, Mikszáthra) — időbelileg szintén nagyon is egymás mellett halad.

Tehát a periódushatárok ismét csaknem teljesen egybe esnek. És az sem véletlen, hogy az orosz regénynek az a mozgósító hatása, amely a mi irodalmunkban Puskin nyomán a magyar kritikai realizmust előkészítő verses regény-műfajt hozza létre — gondoljunk Arany Lászlóra és a korszak többi verses-regényére — majd később a Turgenyevtől Tolsztojig terjedő hatás, amely a szorosan vett prózai kritikai realizmus kifejlődését indítja el, — a szlovák kritikai realizmusban is fontos helyet foglal el.

Az is feltűnő parallelizmus, hogy a paraszti ábrázolásnak, — és általában a szociális tematikának — jelentkezése a 80-as 90-es években a szlovákoknál Kukučín művében, minálunk pedig Tömörkényi és Thury Zoltán novelláiban ugyancsak egyidejű. S az is hasonló történelmi, társadalmi viszonyok követ-

kezménye, hogy a kritikai realizmus ónáluk is, minálunk is a XX. század első évtizedeiben Timravánál, illetve a mi oldalunkon Móricznál következik be.

Tisztelt Hallgatóság! Az az igen értékes gondolatkomplexum, mely az előadásból és a hozzászólásokból összeadódott, igazolta ezt az első találkozásunkat a szlovák irodalomtudománnyal, amelyet annyira óhajtottunk és amelyet reméljük, további találkozások fognak követni.